

Відгук офіційного опонента

— доктора юридичних наук, професора, судді Конституційного Суду України В.В. Лемака на дисертацію Кістяника Володимира Івановича «Судова аргументація: особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Юридична аргументація є тим напрямом у розвитку правничої науки і практики, в якому чи не найбільше проявляються тенденції права в ХХІ столітті. Врешті, складання вмотивованих правових текстів є головним завданням юриста – незалежно від професії. Хоча в останні десятиліття дослідження в цьому напрямі були істотно поживлені, своєчасність наукового опрацювання теми зберігається.

Особливе значення має судова аргументація, виходячи з таких аргументів. По-перше, слід погодитися з тим, що верховенство права є втіленням смислів, які впливають із принципів (цінностей), що є недостатньо вираженими в текстуальному відношенні. Вияснити їх зміст та обсяг є можливим виключно через аргументацію, особливо в процесі здійснення правосуддя. По-друге, зважаючи на роль незалежних судів у гарантуванні верховенства права, демократії та прав людини, особливо важливою є роль судової аргументації – діяльності щодо мотивування судових рішень. Саме від рівня такої аргументації залежить ступінь довіри суспільства до судів та легітимність самих судових рішень.

Для української судової практики зростання рівня аргументації судових рішень є пріоритетним і має бути спрямованим, зокрема, на: 1) оптимізацію тлумачення конституції в спосіб, дружній до міжнародних зобов'язань України; 2) використання потенціалу так званого «діалогу національних

судових юрисдикцій» у мотивуванні рішень; 3) ширше використання досвіду аргументації Європейського Суду з прав людини в Страсбурзі, зокрема в таких аспектах як порівняльне тлумачення, еволюційне тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року; 4) розуміння «конституційного тексту» і природи конституційності для просування у вирішенні низки проблем обґрунтування рішень у конституційному судочинстві (ex tunc чи ex nunc щодо ефекту юридичних наслідків рішень Конституційного Суду України, критеріїв розвитку юридичних позицій цього суду тощо).

Хоча тему юридичної аргументації часом порушують у своїх працях деякі зарубіжні та вітчизняні теоретики права, конституціоналісти та представники галузевих юридичних наук, тим не менше, подальша розробка цієї проблематики є необхідною в межах вітчизняної правничої науки.

Наведене доводить актуальність і своєчасність поданої дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Структура дисертації відображає концептуальний задум автора стосовно досягнення поставлених у ній завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого рівня досліджень. Структура повністю відповідає меті і завданням, дозволяє послідовно розглянути всі аспекти досліджуваної дисертантом теми. Необхідно звернути увагу, що значна частина використаних джерел дисертації викладені іноземними мовами, а їх аналіз сприяв досягненню мети, поставленої автором.

Основна мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб з урахуванням здобутків юридичної науки, а також іноземної та вітчизняної судових практик комплексно дослідити судову аргументацію як один із видів юридичної аргументації в аспекті її застосування учасниками судового

процесу, з'ясувати її відмінності в різних юрисдикціях і правових сім'ях, насамперед європейських.

Загалом Кістянику В.І. вдалося сформувати таку методологію дослідження судової аргументації, що дозволила ґрунтовно й послідовно досягти наукових результатів. Дослідження здійснювалося на основі методів, властивих передусім загальній теорії права. Для дослідження процесу розвитку судової аргументації застосовано історичний і діалектичний методи. Формально-логічний метод використаний для визначення поняття «судова аргументація». Для з'ясування особливостей судової аргументації у національній правовій системі, а також характеристики суб'єктів, які застосовують судову аргументацію, її правил і прийомів, задіяно системно-структурний метод. Сутність судового рішення, ухваленого із використанням правил і прийомів судової аргументації, з'ясовано за допомогою герменевтичного методу. Завдяки методу порівняльно-правового аналізу здійснено дослідження історичної та сучасної, міжнародної та національної практики використання судової аргументації як одного з видів юридичної аргументації, її особливостей у різних юрисдикціях і правових сім'ях (насамперед європейських).

Розв'язанню завдань дисертаційного дослідження сприяло, окрім іншого, й адекватне визначення автором об'єкту та предмету дослідження. Об'єктом його дослідження є юридична аргументація як один із напрямів загальнотеоретичного правознавства, а предметом – особливості судової аргументації як один із видів юридичної аргументації в контексті її застосування учасниками судового процесу, а також відмінності в різних юрисдикціях і правових сім'ях (насамперед європейських).

Предмет дисертації обумовлений відповідністю теми паспорту спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів ґрунтується на успішному використанні дисертантом широкого

дослідницького інструментарію правничої науки, за допомогою якого систематизовано та узагальнено значний емпіричний матеріал.

До найбільш істотних положень, які виявляють наукову новизну дисертації, слід віднести те, що вона є першим у вітчизняній загальній теорії права комплексним дослідженням особливостей судової аргументації. У результаті дослідження отримано такі нові для вітчизняної юридичної науки результати, які відображають його новизну й особистий внесок автора, зокрема, уперше: 1) запропоновано визначення поняття «судова аргументація» як різновиду юридичної аргументації, виокремлення якого зумовлено сутністю та призначенням суду, його місцем у розв'язанні конфліктів та інших питань, особливості якої залежать від ролі учасника в судовому процесі; 2) надано класифікацію видів судової аргументації: а) за суб'єктами; б) за логічним підходом; в) за юрисдикцією; г) за відповідним науково-доктринальним підходом; 3) проаналізовано особливості судової аргументації в романо-германській та англосаксонській правових сім'ях, відмінності між ними в побудові аргументів у судовому процесі. Ці особливості полягають у: застосованих судом ознаках досліджуваних доказів; логічних прийомах; рівні втручання судді у дослідження справи; джерелах судової аргументації; способах альтернативного визначення судових спорів; способах офіційного тлумачення; 4) визначено особливі ознаки аргументації, застосованої Конституційним Судом України, які обумовлені його природою. До таких ознак віднесені: переважання індуктивної моделі аргументації; офіційний характер правотлумачної діяльності; широке використання дослідницького (пошукового) принципу; вплив доктрини *amicus curiae* та «політичного питання»; доктринальний підхід до вирішення судової справи; контрольований рівень дискреції; 5) виокремлено специфічні ознаки аргументації судів загальної юрисдикції в Україні, а саме: залежність від спеціалізації судочинства; переважання дедуктивної моделі аргументації; активне використання риторичного підходу; наявність емоційно-психологічних складників.

Наведене свідчить про те, що з огляду на наукову новизну рецензоване дисертаційне дослідження має істотне значення для правничої науки України.

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображені у 12 наукових працях, із яких 9 – опубліковано в наукових фахових виданнях (серед них 2 – в іноземному науковому виданні, серед яких 1 – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу), а також у тезах доповідей у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук і надають авторові право публічного захисту дисертації.

Наведені в авторефераті наукові положення, висновки і рекомендації в повному обсязі розкриті й обгрунтовані в тексті дисертації.

Практичне значення роботи

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів дослідження, зокрема, за такими напрямками:

науково-дослідницький – для поглиблення наукових знань про особливості судової аргументації, створення необхідної теоретичної бази для її подальшого удосконалення;

науково-освітній – для сприяння навчальному процесові під час викладання курсів і спецкурсів із загальної теорії права, зокрема присвячених теорії юридичної аргументації, у процесі написання відповідних підручників і посібників, а також для вдосконалення законодавства щодо юридичної освіти;

нормозастосовній практиці – для оптимізації судової аргументації учасників судового процесу під час розгляду справ.

Результати дослідження також можуть бути використані з метою ефективного впровадження судової реформи в Україні, зокрема, на рівні законодавчого регулювання та оптимізації окремих аспектів діяльності судів в Україні.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Відзначаючи високий рівень постановки і реалізації мети і завдань дисертації Кістяника В.І., наукову новизну її одержаних результатів, слід відзначити, й те, що деякі її положення викликають зауваження, що можуть бути сприйняті як потреба в поясненні та уточненні авторської позиції під час прилюдного захисту дисертації.

1. На с.40 дисертації автор виявляє своє розуміння феномену «суд права» та стверджує, що певною мірою в Україні такими судами є Верховний Суд і Конституційний Суд України». Таке твердження стосовно Конституційного Суду України потребує уточнення з урахуванням того, що орган конституційної юрисдикції, по-перше, наділений повноваженнями стосовно встановлення й набору фактів (через установлення порушення конституційної процедури), а, по-друге, у своїй практиці доволі широко застосовує збирання доказів, які свідчать про наявність (відсутність) певних фактів (наприклад, докази відсутності народних депутатів України в залі пленарних засідань парламенту, дані Державної прикордонної служби України тощо). І хоча методики збирання інформації про факти в Конституційному Суді України є іншими, ніж у судах судоустрою України, категорично стверджувати про те, що йдеться тільки про «суд права», на нашу думку, недоречно.

2. Ознаки романо-германської правової сім'ї та англосаксонської правової сім'ї (с.93 – 94 дисертації) сформульовані в такий спосіб, що потребують пояснення. Зокрема, йдеться про такі ознаки першої як «переважання писаної конституції» (напевно автор мав на увазі наявність

кодифікованої конституції в усіх державах, за деяким винятком), такі ознаки другої як «законодавство не має відповідного рівня систематизації та кодифікації» (напевно автор мав на увазі специфіку кодифікації та консолідації, однак помилково ставити поряд поняття «систематизації» та «кодифікації», виходячи з того, що вони різні за обсягом). Особливо слід зазначити хибність підходу автора, який серед ознак англосаксонської правової сім'ї називає таку – «у певних країнах відсутня конституція». Очевидно, маючи на увазі Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, автором не враховано природу британської конституції, охоплення нею і статутів (писаного права), і конституційних угод, і конституційних звичаїв.

3. Окремий підрозділ 2.3.1. «Судова аргументація Федерального Конституційного Суду Німеччини» (с.108 – 110) фактично повною мірою не відповідає на запитання про особливості такої аргументації в рішеннях цього найбільш авторитетного серед конституційних судів на європейському континенті. Зайве й говорити, що більш ґрунтовне розкриття автором цієї проблеми могло істотно додати значимості дисертаційному дослідженню. Йдеться, зокрема, про такі аспекти в аргументації ФКС Німеччини як: а) джерела аргументації, в тому числі розуміння цим судом співвідношення між текстом Основного Закону й установчими договорами та іншими актами ЄС, з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та іншими джерелами права; б) особливості аргументації відмовних ухвал суду; в) розуміння конституційних принципів; г) особливості вживання як аргументів правової доктрини, практики Європейського Суду з прав людини в Страсбурзі та практики іноземних судів. Якщо говорити власне про методичку аргументації судових рішень, то навряд чи який-небудь суд в Європі має подібний тривалий і різноманітний досвід, який може виявитися надто цінним для українських судів і передовсім – Конституційного Суду України.

4. Автор торкається проблеми формування конституційної доктрини (с.140 – 141 дисертації), однак йому слід уточнити потребу й доцільність виокремлення двох значень конституційної доктрини: офіційної конституційної доктрини (попередня практика конституційних судів) та наукової (академічної) конституційної доктрини, яка є продуктом наукового середовища в сфері конституційного права. Важливо почути думку автора не тільки стосовно важливості вживання як аргументів судового рішення обох складових конституційної доктрини, а й стосовно послідовності й розвитку офіційної конституційної доктрини, уточнення та підстав для перегляду юридичних позицій органом конституційної юрисдикції.

Окремого з'ясування під час прилюдного захисту дисертації підлягає позиція автора стосовно доцільності врегулювання на рівні закону України методики формування конституційної доктрини в обох значеннях та її застосування як джерела права.

5. Автором відзначено роль доктрини «політичного питання» в діяльності Конституційного Суду України в такий спосіб: «Помітною у судовій аргументації Конституційного Суду України є роль «доктрини політичного питання». Її сутність зводиться до того, що прийняття рішення у справі має не лише юридичний, а й політико-правовий вимір» (с.173 – 174 дисертації). З таким розумінням цієї доктрини, як і з оцінкою її ролі в практиці Конституційного Суду України, погодитися не можу

По-перше, роль цієї доктрини в судовій аргументації Конституційного Суду України не є «помітною», як зазначає автор, скоріше навпаки. Головне в тому, по-друге, що суть цієї доктрини не зводиться до так званого «політико-правового виміру», йдеться про певні критерії для судового самообмеження. Хочеться почути з цього приводу пояснення автора дослідження.

Наведені зауваження і побажання не применшують загальної високої оцінки рівню виконання дисертаційної роботи, її теоретичної цінності та практичної значущості.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України.

Результати дисертації Кістяник В.І., отже, дозволяють стверджувати, що здійснене дослідження відповідає профілю спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права, воно є належно апробованим на українських та міжнародних наукових форумах, зміст автореферату відображає зміст дисертації.

Отже, дисертація «Судова аргументація: особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика» є завершеним дослідженням, присвяченим актуальній темі, отримані результати вирізняються науковою новизною, мають теоретичне та практичне значення, сформульовані висновки обґрунтовані.

Проведений аналіз роботи дає підстави для висновку, що дисертація та її автореферат оформлені відповідно до вимог державного стандарту, за своєю структурою та стилем викладу відповідають Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. На нашу думку, автор дисертаційного дослідження Кістяник Володимир Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

Лемак Василь Васильович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Суддя Конституційного Суду України

Підпис	<i>Лемак В.В.</i>	засвідчує
Управління роботи з персоналом		
<i>Лемак В.В.</i>		
посада, підпис		
<i>д.с. Лемак В.В.</i>		
20 <i>д/</i> р.		